

Kapgan Kagan

Category: Kitapcy,Taryhy şahslar
написано kitapcy | 23 января, 2025
Kapgan Kagan KAPGAN KAGAN

Türk tarihinde dünya fatihi veyahut da Türk birliğini gerçekleştiren iki büyük hükümdardan söz edebiliriz. Bunlardan birisi Börü Tonga (Mo-tun) Yabgu, diğeri de Kapgan Kagan'dır. Siyasi literatürde "Turan" denilen, bütün Türklerin bir bayrak altında birleştirilmesi ülküsünü ilk defa bu iki Türk büyüğü başarmıştır ki, son olarak da Çingiz Han'ın fetihleri neticesinde Türkler biraraya getirilmişlerdir. Tabiki onların çağında, bugünkü anladığımız manada bir ideoloji güdülerek buna çalışılmamıştır. Ancak her ikisinin düşüncesinde de, kutlu Türk ırkının daha güzel şeylere layık olduğu inancı mevcuttur. Bununla birlikte Turan kavimleri herhalde merkezde Türkler olmak üzere, onlarla dil ve ırk bağı bulunan kavimlerden ibarettir. Ancak 19. asrın sonlarıyla, 20. yüzyılın başlarından itibaren siyasi bir mahiyet de kazanan Turan'dan kasıt, sadece Türk aslından gelen, Türkçe ve akraba dilleri konuşan, kısmen de tarihi süreçteki teşekküllerinde kuvvetli bir Türk tesiri bulunan halkların birliği anlaşılmıştır. Dolayısıyla "Tanrı tarafından kutsanarak yaratılmış" bu Türk kavminin bölük-pörçük kuvvetli olması mümkün görülmediğinden Börü Tonga (Mo-tun)Yabgu'nun da, Kapgan Kagan'ın da siyasetlerinin birinci hedefi, dağınık halde yaşayan Türk boylarını biraraya getirmek olmuştur.

Kök Türk Devletini yeniden derleyip-toparlayan İl-teriş Kagan'ın 691'de ölümünden sonra, oğulları Bilge ve Köl Tigin küçük olduklarından dolayı, töre gereği yerine kardeşi Kapgan, kaganlık tahtına çıkmıştı. Tunyukuk Yazıtında onun unvanı "Türk Böğü Kagan" biçiminde zikredilmektedir. Kök Türklerin yeniden toparlanmaları sırasında, Kapgan'ın da çok önemli bir rolü vardı, o bizzat diğer iki kardeşi İl-teriş ve İl Çor Tigin'le beraber büyük uğraş vermişti. Kapgan Kagan'ın tahta oturduktan sonraki ilk işi, ölen ağabeyinin hatırasını

yaşatmak için onun sağlığında mağlup ettiği beylerden birisi olan, Oguzların Baz Kagan'ının suretini balbal diktmek oldu. Türk kültüründe vefat eden şahsın sağlığında öldürdüğü düşmanların suretleri olan kayalar, onun mezarı çevresine dikilmekteydi ki, bu eski bir Türk adeti idi ve bunlara balbal deniliyordu. Bu balbalların ölen kişiye öbür dünyada hizmette bulunacağına inanıldığı vurgulanmakla beraber, anıt mezarların önüne dikilen bu nesneler, dosta güven, düşmana korku salmak için de yontulmuştur. Herhalde taş balbalları ilk gören dost kuvvetler veya kişilerin pekçok beye ve hükümdara baş eğdirmiş bir kaganın ya da halkın topraklarına geldiği için güven ve sevinç hissedecekleri; o ülke ve milletin hakkında kötü düşünen şahısların da, kendi başlarına aynı akibetin geleceğinden dolayı korkacakları sanılmıştır.

Ülkesini iktisadi bakımdan güçlendirmek için bazı ihtiyaçlarını Çin'den karşılamak yanında, Kapgan'ın çok büyük siyasî plânları vardı. Bunlardan biri, Kök Türk kaganlığının fetret devresinde kuzey Çin'in Altı Eyalet bölgesine yerleştirilmiş Türkleri ana vatana çekmek suretiyle Ötüken'in insan gücünü artırmak; diğeri de Türk topluluklarının dağınık halde yaşadıkları ülkeleri, yani Maverâünnehir içlerine kadar bütün Türkistan'ı kaganlığa bağlamaktı. Bu siyasî görüşü onun Türk tarihindeki önemini fevkalâde yükseltmektedir.

Kök Türk tarihinden bildiğimiz üzere 693 senesinde, Çin'e Türk akınları başladı. Kapgan Kagan'ın bu seferlere karar vermesinde Tunyukuk'un büyük payı vardır. Ancak bu sırada Kitan gibi halklar da, Türkler gibi bağımsız olmayı düşünüyorlardı. Hatta bunu da başaracak bir hale geldiler. Bu durumu fırsat bilen Kapgan, Çin tahtında bulunan imparatoriçe Wu'ya yardım teklifi götürdü. İmparatoriçenin bunu kabul etmesi üzerine 696 senesinde Kitanlara ağır bir darbe indirdi. Kitan beyi öldürüldü ve onlar Türk kaganlığının vassalı durumuna geldiler. Bu yardıma karşılık Çin'den üçbin adet tarım aleti, sekizbin kilo tohumluk darı, demir ve Çin arazisinde bulunan Türklerin iadesiyle, Ordos bölgesinin

yönetimini istedi.

Bu sırada imparatoriçe Wu oğlunu tahttan uzaklaştırmıştı ve yeğenini hükümdarlığa getirmeyi planlıyordu. Üstüne üstlük Türk hakanının taleplerini de reddetmişti. İmparatoriçenin kendinin Buda'nın kızı olduğunu söylemesi ve baskıların artması, yakın akrabalarının da muhalefetine sebep oldu. Yeğeniyle beraber bir elçilik heyetini 698 tarihinde Kapgan'ın nezdine dünürlük amacıyla, birçok hediyelerle gönderdi. Türk kaganı bu teklifi geri çevirdiği gibi, elçilere de yüz vermedi. Çünkü kagan, imparatorun neslinden kimlerin geldiğini biliyordu. Söz konusu prens birinci dereceden akraba değildi. Arkasından 100 bin Türk atlısı Çin'e doğru yürüyüşe geçti. Gerçekten de uzun bir süredir Türkler, Çin imparatorluğunun sınırları içinde böylesine geniş bir faaliyete girişmemişlerdi. İmparatoriçe yedeklerle beraber sayısı 500.000'e yakın bir ordu hazırlattı. Hatta Kapgan'ı öldürene prens unvanı verme vaadinde bulundu. Ama onu yakalamak nafileydi. Kapgan Kagan, Çinlilerin yıllar önce Türklere yaptıkları zulmün intikamını bir bir alıyordu. Dolayısıyla Türkler kendilerini toparlar toparlamaz kimin güçlü olduğunu Çin devletine gösterdiler. Çin askeri Türklerin karşısına çıkma cesaretini bile gösteremiyordu. Cüret edenler de perişan oluyordu. Binlerce esir alındı. Türklerin Çin'e yaptığı seferlerden ve kaganın bu kararlı tutumundan çekinen Wu, Kapgan'ın daha önceki isteklerine razı oldu.

699 senesinde, Çin'in ortalarına hatta Okyanus'a kadar Kapgan'ın emir verdiği Kök Türk orduları yürüdüler. Kaganın Çin'de sağladığı başarılar üzerine birçok boy ve kavim Kök Türklerin tabiyetine girdi. Tabi ki bu seferler amaçsız saldırılar değildi. Herşeyden önce bunların yapılmasındaki gaye, Türk ülkesinin tahıl ve tohum ihtiyacını karşılamakla beraber, ziraat araçlarının temini hedefleniyordu. Elbette eski Türk devletinde halkın karnının doyurulabilmesi savaş gelirleri ve hayvancılıkla sınırlanmamaktaydı. Yerine göre savaşılamayacak ve harp ganimetleri alınamayacak zamanlar

görülebileceği gibi, hayvanların da daha önceki devirlerde rastladığımız üzere toptan telef olması gibi durumlar ortaya çıkabilirdi. Toplum refahının ve hayatîyetinin sürdürülebilmesi amacıyla bunlara ilave bir seçenek olarak, tarım ekonomisi de geçerli bir yoldu. Dolayısıyla halkın sıkıntıya girmemesi için, eski Türk beyleri her türlü kazançtan istifade ediyorlardı.

Aynı yıl, yani 699'da batıdaki On Ok kabilelerinden Türgişler ayaklanmışlardı. Türgiş beyi Üç İlli (U-che-le), Issık Köl ve İli Nehri etrafını kendisine üs seçti. Çin'den de destek bulmak amacıyla oğlunu Çin imparatoriçesinin yanına yolladı. Ama bu isyan onlara pahalıya patladı. Çünkü Kapgan gibi büyük bir kagan ile boy ölçüşmeye kalkıştılar ve Türgiş beyi Üç İlli (U-che-le) yakalanıp, tesirsiz hale getirildi. Ancak yüksek bir dünya görüşüne sahip olan Kök Türkler, buraların kargaşa içerisinde kalmasını istemediklerinden yeniden düzene soktular.

Arkasından Bars Beg adlı birinin kuzeydeki Kırgızlara kagan atandığı anlaşıyor. Kırgızlar o döneme göre iyi silahlanmış bir askeri güce sahiptiler. Tam techizatlı atlı birlikleri vardı. Belki de onlarla sonucu Türk milletinin zararına olan bir savaşa girmenin faydasızlığını düşündüklerinden Bars Beg, Bilge'nin kız kardeşi ile evlendirilerek bir akrabalık tesis edildi. Hatta bu sırada belgelere baktığımızda, muhtemelen Kırgızların akrabası Azlarla bir muharebenin de olduğunu sanıyoruz. Fakat daha sonra, Bars Beg'in de Kök Türk Kaganlığına karşı ayaklandığı ve öldürüldüğü görülmektedir.

700 tarihine geldiğimizde Tangut topraklarına, 701'de Çin denetimindeki Soğd kolonilerine akınlar düzenlettiren Kapgan Kagan 50.000 kişilik Çin ordusunu yendiği gibi, binlerce de tutsak ele geçirdi. İster Türk olsun, ister olmasın kimse, Türk devletinin menfaatlerine aykırı hareket etme serbestliğinde görülüyordu. Eski birlik üyesi Basmılların 703 senesinde, bir devletin hayatında son derece mühim olan ticari faaliyetleri askıya almaları, Kapgan'ın tepkisine neden olmuş

ve bu yüzden üzerlerine bir ordu yollanmıştı.

Arkasından hem Çin belgelerinde, hem de Kök Türkçe kaynaklarda geçmiş olan 705 tarihindeki Ming-sha şehrine yapılan akın sonunda Çinlilerin büyük bir bozguna uğratıldığının haberini alıyoruz. Tabiki muharebeden önce kagan sahip olduğu istihbaratla, Çinlilerin her türlü hareketini ve özelliklerini öğrenmişti. Ming-sha savaşında 80.000 kişilik Çin ordusu yenilmiş, 6000'den fazla Çin askeri ölmüş ve Çaça Sengün bu mağlubiyet üzerine görevden uzaklaştırılmıştır. Köl Tigin Kitabesinde daha teferruatlı anlatılan bu harpte, Bilge Kagan'ın kardeşinin başarısının ne kadar büyük olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Savaş meydanından ilk kaçanın Çinli general olduğu söylenmekle beraber, ganimet olarak 10.000'den fazla at ele geçirilmişti. 705'ten 711'e kadar Kök Türklerin diğer akraba kavimlerle mücadelelerine şahitiz. Mesela Bayırkulara, Kırgızlara, Çiklere ve On Ok boylarına seferler düzenlendi.

Kapgan Kagan 711-712 yıllarında Arap ordularının Batı Türkistan'da birtakım karışıklıklara sebebiyet vermelerinden dolayı, oğulları ve Tunyukuk'un başkanlığındaki bir orduyu Temir Kapı bölgesine yolladı. Bu arada Türgiş kabileleri de ayaklandığından, yeğeni Köl Tigin de onlara büyük bir darbe indirdi. Bu tarihlerde dünyanın tek hakim gücü durumuna gelmeye çalışan Kapgan, Doğu Türkistan'daki Çin nüfuzunu kırmak amacıyla Beş Balık bölgesine yöneldi.

Çin kaynaklarından da anlaşılacağı üzere 713 yılında Beş Balık'a gönderilen ordu, 714'te İni İl Kagan, Tonga Tigin ve Kapgan'ın eniştesi İlteber Sir Beg (Huo-pa Hie-li-fa Schi-a-Schi-pi) kumandasında Beş Balık'ı kuşatmıştı. Beş Balık seferi sonunda Kök Türk ordusunda büyük bir felaket yaşanıyor ve askerler de yasa boğuluyordu. Çünkü Beş Balık'ın kuzeyindeki Po-t'ing adlı şehrin muhasarası sırasında bir gün Tonga Tigin, tek başına ata binerek şehrin surlarının dibine kadar sokulmuştu. Etrafta saklanan ve pusu kuran Çin askerleri onu yakalayıp, öldürmüşlerdi. Tonga Tigin'in vefatından habersiz

olan Kök Türkler, kurtarmak için çok u ra m  lar, fakat öldüğünü anladıkları zaman herşeyden vazgeçerek, üzüntü içinde kalm   lardır. Hatta bu sefere katılan eni telerinin Tonga Tigin'i kaybettiği için memleketine dönme cesaretini bulamadığı ve karısı ile birlikte Çin'e sı ındı ını öğreniyoruz. Be  Balık bölgesi Türkistan'ın kilit noktalarından ve İpek Yolu üzerinde bulunması yüzünden, son derece önemli bir mevki ve pekçok halk açısından tahıl ambarı konumundaydı. Buraya sahip olmak amacıyla  a lar boyunca  evre halklarının mücadelesine  ahitiz. Bunun yanısıra K l Tigin ve Bilge yazıtlarında İni İl Kagan'ın ismi geçmediği halde, bu esnada  len Tonga Tigin'in mateminden bahis vardır. Be  Balık savaşları sırasında adı zikredilen Tonga Tigin, kişilik olarak K l Tigin'e benzemektedir. Kök Türkler arasında çok sevilen Tonga Tigin de bütün ömrünü milleti için harcamış bir şahsiyet idi. Dolayısıyla ölümünden sonra ismi unutulmadı. Belki de Kaşgarlı Mahmud  a ında yeniden dirildi.

715 yılı ise Kök Türk ülkesinde isyanlar ve karı ıklıkların fazlala tı ı bir zamana rastlar. Herhalde ilk büyük ayaklanmayı Apa İsiler ba latmı tı. Binlerce kişi güneye doğru indiler. On Ok beylerinin bazıları da Çin ile ittifaklar kurma hazırlı ındaydı. Bu esnada Kapgan Kagan ihtiyarlamı  ya ına rağmen tutarsız hareketlerde bulunuyordu. Hatta 714 yılında, imparator Hsüan-tsung'a elçi göndererek, bir Çinli prensesle daha evlenmek istemi , kendine ba lı boylara karşı olan tutumu da farklıla mı tı. Onlar da yavaş yavaş saf de i tirmeye ba ladılar. Mesela birçok defa bozguna uğratılan Oguzlar, bu yenilgileri hazmedemediklerinden, Çin sınırlarından içeri girdiler ve bir kısmı da onlara tabi oldu.

Kapgan Kagan ömrünün son seferini (716) Togla kıyısındaki Bayırkulara yapmış ve onları bozguna u ratmı tı. Fakat zafer sarho lu u içinde bulunan Kapgan, Ötüken'in merkezine dönerken gerekli emniyet tedbirlerini almadı. Bir s   t ormanından geçerken Bayırku askerleri önüne çıkararak Kapgan'ı öldürdüler. Bu sırada büyük ihtimalle, Bayırku yurdunda bulunan bir Çin

elçisine Kapgan'ın başını keserek, verdiler. Çin'e gönderilen Kapgan'ın kellesinin imparator Hsüan-tsung tarafından Çin başkenti Chang-an'ın ana caddesinde bir direğe asılarak halka gösterildiği söylenmektedir. Çinliler böylece yıllarca kendilerine dünyayı dar eden bir büyük Türk'ten kurtulmuş olmanın sevincini bu şekilde yaşadılar. Bunun zerine bazı Türk kabilelerinin ileri gelenleri Çin'e gelerek dostluklarını ve bağlılıklarını gösterme gafletinde bulundular.

Fakat Kapgan'ınldrlmesi hadisesi insanı oldukça düşündürmektedir. Nasıl bir kagan, zaferden dnerken birilerinin tuzağına düşüp ve başı kesilerek Çin'e götürülür? Yanında hiç kimse yok muydu? Ordu nerede idi? Bu anlaşılması güç bir durumdur ve birçok karanlık noktayı ihtiva etmektedir. Mutlaka devletin içinde iyi gitmeyen birşeyler vardı.çünkü daha sonra yaşanan olaylar bunu ispatlıyor.

Bilge ve Kül Tigin yazıtlarının bir yerinde; "amcalarınınlmnden toplumun da sorumlu olduğu söylenmektedir. Çünkü herne olursa-olsun halk onun kıymetini bilmemiş, nankrce davranmıştır". Bununla birlikte bazı yazarlar, biraz hayal mahsulü olarak, Kapgan Kagan'ın yeğenlerine hiç iyi davranmadığını söyleseler de, bu doğru değildir. Çünkü Kapgan'ın yeğenlerine ait kitabelerde, amcalarına doğrudan serzenişleri olmadığı gibi, amcalarını sevdiklerine dair işaretler de görmemiz mümkündür. Herşeye rağmen Kapgan'ın elinde birçok imkan olmasına rağmen, kardeşinin çocuklarını ortadan kaldırmadı. İleride kendi evlatları ile yeğenleri arasında bir taht mücadelesi olacağını herhalde o da tahmin ediyordu, ama buna rağmen ağabeyinin emanetlerine hainlik yapmadı.

Kapgan Kagan zamanını incelediğimiz de, Türk devletinin Asya'nın en güçlü ülkesi olduğunu görüyoruz. Dört-bir yandaki bütün Türk boyları kendiliklerinden veya silah zoruyla Kök Türk birliğine katıldılar; ancak bunun yanısıra Kapgan'ın son zamanlarında, konfederasyondan ayrılanlar ve isyan edenlerin sayısı da epey çok idi.

Bildiğimiz gibi, Kapgan Kagan ölmeden önce küçük oğlu Böğü'yü (Fu-chü) "İni İl Kagan" atamıştı. Fakat geleneğe göre, İl-teriş'in oğullarından birisinin başa geçmesi gerekiyordu. Bu sebeple Köl Tigin ve Bilge, İni İl Kagan'ın hakimiyetini tanımayarak, ona karşı çıktılar. Bu mücadele sırasında, cesur Köl Tigin'in bütün herşeyini ortaya koyarak, İni İl Kagan ile birlikte Kapgan'ın bütün çocuklarını ve adamlarını ortadan kaldırması kaganlığın kaderini değiştirmişti. Neticede o, Çin kaynaklarında adı "Mo-chih-lien" şeklinde transkripsiyon edilen ve Kök Türk Yazıtlarında ise Bilge olarak geçen ağabeyini kaganlık tahtına oturttu.

Prof.Dr. Saadettin GÖMEÇ.

«Orkun», Sayı 70, İstanbul 2003. Taryhy şahslar